

Zachowania prospołeczne dziecka przedszkolnego w kontekście pracy nauczyciela

Słowa kluczowe: nauczyciel-wychowawca, zachowania prospołeczne, eksperyment pedagogiczny

Key words: teacher-educator, pro-social behavior, pedagogical experiment

Wprowadzenie

Przyspieszone i nieustanne przeobrażenia otaczającej nas rzeczywistości społecznej przekładają się na wychowanie dzieci już od najmłodszych lat. Szczególne znaczenie dla przyszłego rozwoju dziecka ma wiek przedszkolny – jest to czas przygotowania do nauki, zwłaszcza okres pierwszych sześciu lat. W ostatnim czasie nastąpiły duże zmiany w zakresie aksjologii wychowania, a więc ideału wychowania i wartości. Wszelkie przeobrażenia społeczne wpływają na pracę nauczyciela dzieci najmłodszych, w zakresie przygotowania ich do dorosłego życia: „We współczesnym świecie, w którym jedynym pewnikiem jest permanentna zmiana, poszukuje się nauczyciela refleksyjnego, który analizuje swoje działania. Natomiast w sytuacjach niepewnych, wyjątkowych, szuka się rozwiązań adekwatnych do zaistniałych sytuacji”¹. Praca nauczyciela powinna się koncentrować na poszukiwaniu metod i form pracy z dzieckiem, które otwierają go na potrzeby innych. Najważniejsze jest kształtowanie takiego człowieka, który w działaniu dla innych odnajdzie własne szczęście i sens istnienia. Programowa i przemyślana praca nauczyciela często modeluje zachowania dzieci.

Problematyka tego artykułu zostanie pokazana w kilku obszarach. Zobrazowana będzie praca nauczyciela i sytuacja dziecka na kanwie współczesnej rzeczywistości egzystencjalnej. Omówione będą zagrożenia, które utrudniają prawidłowe wychowanie dziecka, co wpływa na jego przyszłość. Następnie przedstawione będą zachowania prospołeczne dziecka – jako remedium rzeczywistości.

¹ J. Łukasik, *Poznać siebie i dbać o rozwój w drodze do sukcesu*, WAW, Kraków 2016, s. 7.

Wyznaczone zostaną również kierunki pracy nauczyciela przedszkola w tym zakresie. Na zakończenie zostanie pokazany projekt badań eksperymentalnych.

Artykuł spełni swoje założenie, jeżeli nauczyciele związani z wychowaniem i profilaktyką, rozumieją swoją pracę jako ważne zadanie dla modelowania zachowań w kierunku gotowości prospołecznej. Praca nauczyciela będzie miała wpływ na przyszłość dziecka w obiektywnej rzeczywistości.

Dziecko i nauczyciel we współczesnym świecie

Introspekcja dzieci, pracy nauczycieli, analiza literatury i dokumentacji pedagogicznej, takiej jak: dzienniki zajęć, arkusze obserwacji dzieci, wywołują głębokie refleksje na temat sytuacji dzieci we współczesnym świecie. Obserwując pracę wychowawczo-dydaktyczną w przedszkolu, można zauważyć zamknięte w sobie, nieśmiałe, często milczące dzieci. Brakuje im wiary w swoje możliwości. Nie nawiązują kontaktów między sobą i mają kłopoty z komunikacją językową. Problemem większości dzieci jest brak chęci, a nawet umiejętności wspólnej zabawy. Dzieci bawią się samotnie, nie potrafią się dzielić zabawkami. Nie zwracają uwagi na bawiących się obok rówieśników, nie próbują do nich dołączyć. Podczas zabaw i zajęć niektóre dzieci nie wykazują zainteresowania i wrażliwości wobec krzywdy innych oraz nie czują potrzeby pomagania w codziennych, prostych czynnościach. Na uwagę zasługuje również nietolerancja dzieci wobec osób sędziwych i odmienności innych. Obserwacje te skłaniają do kształtowania zachowań społecznie pożądanых, w tym szczególnie zachowań prospołecznych u dzieci. Dodatkowe przemyślenia nasuwają też rozmowy z rodzicami tych dzieci. Wynika z nich, że nie czują oni potrzeby rozwijania takich zachowań u swoich dzieci. Zakładając, że nauczyciel ma uczyć dziecko, jak być pomocnym, życzliwym i tolerancyjnym, należy wziąć pod uwagę ciągłe zmiany kulturowe i społeczne. Zrodziły one bowiem nowe problemy wychowawcze i edukacyjne. „Życie człowieka, w czasach ciągłego postępu, wprowadza chaos i niepewność życia, a społeczne ryzyko zmienia strukturę norm zachowania i wartości”². Zmienione wartości utrudniają wychowanie i przekaz autentycznych i potrzebnych zachowań. Dodatkowym zagrożeniem dla pracy wychowawczej jest tzw. „ideologia sukcesu”, stawiana ponad pracę wartościową i oddaną³. Ta sytuacja dotyczy szczególnie pracy nauczyciela, który ciągle dostosowuje swoje działania do „ścieżki awansu zawodowego”.

² A. Gidens, *Życie w społeczeństwie post tradycyjnym*, [w:] U. Beck, A. Giddens, S. Lash (red.), *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2009, s. 82–83.

³ T. Borowska, *Pedagogia ograniczeń ludzkiej egzystencji*, Wyd. IBE, Warszawa 2003.

Socjologowie szukają przyczyn erozji wychowania i edukacji we współczesnych wartościach. Krystyna Slany twierdzi, że : „W nowym etapie rozwoju kładzie się głównie nacisk na: wartości ekonomiczne, podniesienie poziomu życia, a indywidualizm i samorealizację określa się w kategoriach własnego ‘ja’, jakościowe relacje międzyludzkie, racjonalne podejmowanie decyzji i własne wybory życiowe”⁴. Skutkuje to upowszechnieniem wartości promujących bogate życie, skupione wokół dóbr finansowych i materialnych. Należy w tym kontekście podkreślić, że społeczeństwo złożone z ludzi nastawionych na interes prywatny, niechętnych do podejmowania celów pozaosobistych, nie może stać się społeczeństwem zwartym i odpowiedzialnym za dobro wspólne. Raczej stanie się społeczeństwem ludzi obcych sobie, rywalizujących ze sobą jednostek, niezdolnych do budowania wspólnoty i prospołeczności. Trudno jest dziś wychować dziecko odpowiedzialne, mocno osadzone w systemie wartości oraz świadomości dziedzictwa kulturowego. Coraz częściej zauważa się uwikłanie rodziców i wychowawców w złożoną problematykę życia społecznego i gospodarczego: „Szczególnie dotyczy to wartości, które nadały rys społeczno-moralny czynnościom wychowawczym. Pojawiły się tendencje, które zaburzyły relację między kształceniem i wychowaniem, a zaspokajaniem potrzeb społecznych”⁵. Powszechnie jest dziś koncentrowanie się na rozwoju procesów intelektualnych, eliminujących procesy emocjonalne, duchowe, moralne i estetyczne. Andrzej Radziewicz-Winnicki wyraża to słowami: „Centra wytwarzania znaczeń i wartości to koncerty, instytucje kultury uniwersalnej, ośrodki dyktujące to, co jest modne”⁶. Jednym z największych niebezpieczeństw wychowania dzieci w XXI wieku jest groźba wykluczenia – w jego środowisku rodzinnym i instytucjonalnym. Problem ten dotyczy wychowania dzieci w wieku przedszkolnym, a tym samym przygotowania ich do życia społecznego. Dziecko odbierając świat uświadamia sobie, że są zachowania akceptowane przez otoczenie lub zachowania niewłaściwe, generujące złe odczucia. Należy wejść w głąb myśli i uczuć dzieci i wpoić im wartości uniwersalne. Dziecko wiernie naśladuje postawy dorosłych, identyfikuje się z ich systemem wartości. Próbuje je odzwierciedlać w zabawie, twórczości i innych formach aktywności. Ma to poważny wpływ na rozwój moralny, emocjonalny i społeczny.

Badacze upatrują przyczyn kryzysu aksjologii wychowania w nierówności społecznej. Na zjawisko to wpływa wiele czynników – przede wszystkim są to dobra materialne, których każda osoba posiada mniej lub więcej. Według Piotra

⁴ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2002, s. 6.

⁵ M.J. Szymański, *Socjologia edukacji*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2014, s.16–26.

⁶ A. Radziewicz-Winnicki, *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 168.

Sztompki „Żeby móc mówić o nierówności w sensie społecznym, wystąpić musi coś więcej niż tylko różnica indywidualna. Z członkostwem w pewnej grupie, lub z zajmowaniem pewnej pozycji wiązać się musi mianowicie nierówny – łatwiejszy, lub trudniejszy dostęp, lub przynajmniej nierówna – mniejsza, lub większa – szansa dostępu do pewnych cenionych społecznie dóbr”⁷. Badacz ten pisze o nowoczesnym społeczeństwie bezradności, w którym występujące enklawy nędzy i grupy marginesu wyłączone z dobrodziejstw cywilizacji konsumpcyjnej. Doprowadza to do izolacji, zamykania się w grupy mniejszościowe. Im bardziej widoczne są odmienności np. rasowe, religijne, językowe, różniące się poziomem edukacji, tym trudniej o jedność, asymilację i tolerancję w społeczeństwie. Tworzenie zamkniętych grup społecznych niesie za sobą różnorodne konsekwencje. Generuje to między innymi: nienawiść, wyzysk, wykorzystywanie człowieka przez człowieka, co komplikuje i blokuje współpracę i współdziałania.

Zygmunt Bauman uważa, że: „wychowanie przedszkolne, które stwarza podłoże do udanego startu szkolnego, nadal ma ograniczony zasięg”⁸. W Polsce mamy kilkaset gmin, w których nie ma ani jednego przedszkola publicznego. Również na wsiach nie ma ich prawie wcale. W dużych miastach rozgrywa się prawdziwy bój rodziców o miejsce dla dziecka w przedszkolu publicznym. Na ten stan rzeczy w wychowaniu przedszkolnym mają wpływ sytuacje bardzo powszechne, mianowicie: likwidacja placówek publicznych, różnorodna jakość wychowania i nauczania, wyposażenie przedszkoli czy środowisko wychowawczo-edukacyjne. Wychowanie i edukacja przedszkolna nie powinny być miejscem przedwczesnego, negatywnego determinowania losów życiowych dzieci. Groźba wykluczenia już od dziecka jest jednym z najbardziej niebezpiecznych zagrożeń: „Wychowanie przedszkolne musi być traktowane priorytetowo, zwłaszcza w takich krajach, jak Polska, z uwagi na społeczne znaczenie edukacji przedszkolnej”⁹. Nierówność społeczna, różnorodność systemów wartości, stylów życia i filozofii życiowych, sprawia rodzicom i dzieciom trudności w dokonywaniu właściwego wyboru spośród różnych postaw i wartości. Przedszkole jest miejscem, gdzie spotykają się dzieci z różnych środowisk, których kontakty wychowawcze są ograniczone w czasie. Oddziaływania przedszkola są zorganizowane i zaplanowane, usystematyzowane całościowo. Wychowanie i profilaktyka w przedszkolu opierają się na podstawie programowej, na bazie której nauczyciele opracowują programy wychowawcze i profilaktyczne. Nauczyciele, jako przygotowani do tego osoby, kierują wychowaniem dziecka. Dziecko w wieku przedszkolnym ma największy potencjał rozwojowy, dlatego dobre warunki znacznie zwiększają szanse jego wy-

⁷ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. nowe, poszerzone, Znak, Kraków 2012.

⁸ Z. Bauman, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1994, s. 28.

⁹ M.J. Szymański, *Socjologia edukacji*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2014, s. 16–26.

chowania. Przedszkole potrzebne jest nie tylko do prawidłowych kontaktów z innymi dziećmi, ale również dla ich rozwoju społecznego.

Konieczne jest więc podejmowanie odpowiednich działań społeczno-politycznych, a przede wszystkim wychowawczo-profilaktycznych w celu wychowania przyszłych pokoleń bardziej zorientowanych na drugiego człowieka – w odbiorze jego stanów i potrzeb. Zadaniem wychowania przedszkolnego jest pokazanie wartości, które mają humanistyczny charakter, pomogą zrozumieć proces wyboru zachowań, poprzez rozszerzenie wiedzy o nich i ich związku z życiem. Budowanie podstaw zachowań prospołecznych, moralności i kultury osobowej oznacza, że dziecko zdobywa wartości humanistyczne i próbuje według nich postępować. Kwestia wychowania dziecka, a potem człowieka dorosłego, gotowego do działania prospołecznego, powinna być priorytetem, wynikającym z powinności zawodowej i moralnej nauczyciela.

Istota zachowań prospołecznych

Z perspektywy poruszanej w tekście tematyki można wywnioskować, że jednym z kluczowych pojęć są zachowania prospołeczne, szczególnie cenne w kształtowaniu osobowości dziecka. Działania dla dobra innych, nastawione na doskonalenie funkcjonowania, ochronę, lub rozwój innych osób, ale także: instytucji, grup, społeczeństw, idei i organizacji, określane są jako działania prospołeczne¹⁰. Nie ulega wątpliwości, że są to działania, które przyjmują formę udzielania pomocy, dodają ufności we własne siły. Pod pojęciem „zachowania prospołeczne” Anna Szuster-Kowalewicz rozumie: „gotowość do bezinteresownego działania na rzecz innych ludzi”¹¹. Zachowaniem prospołecznym może być każde zachowanie, które jest pozytywne z punktu widzenia społeczeństwa, np. ugodowość, współpraca, pomaganie¹². Zachowania prospołeczne są determinowane przez motywy, które ukierunkowują dziecko do określonego zachowania. Jedni uważają, że są one uwarunkowane biologicznie, zaś według innych badaczy są one wynikiem wychowania, podczas którego następuje wzmacnianie zachowań, a także naśladowictwo¹³.

W takim też szerokim rozumieniu zachowania prospołeczne odnoszą się do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Zachowania prospołeczne

¹⁰ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowości*, PWN, Warszawa 1986, s. 806.

¹¹ A. Szuster-Kowalewicz, *Orientacje prospołeczne a preferowane wartości w kategorii Shalom Schwartza*, [w:] M. Lewicka, J. Grzelak (red.), *Jednostka i społeczeństwo. Podejście psychologiczne*, GWP, Gdańsk 2002, s. 199–200.

¹² D. Clarce, *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, GWP, Gdańsk 2015, s.198.

¹³ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Impuls, Warszawa 1998.

przejawiać się mogą na przykład w: opiece, udzielaniu pomocy osobie potrzebującej, dzieleniu się z innymi dobrem, troską o jego mienie, a także zwykłej życzliwości czy tolerancji.

Znaczącą rolę w tych zachowaniach odgrywa empatia, rozumiana jako współodczuwanie cudzych potrzeb oraz gotowość do współpracy i współdziałania. Wpływ na zachowania prospołeczne dzieci ma również proces socjalizacji, przekazywania systemu wartości, norm i wzorców zachowania, ściśle powiązany z oddziaływaniem nauczycieli. Pokazano przy tym, że generalizacja bodźca (z jednej osoby potrzebującej pomocy na inną nie przebiega spontanicznie i wymaga dalszej pracy wychowawczo-dydaktycznej nauczycieli. Przytoczone wywody przekonują, że zachowania prospołeczne dzieci można rozwijać poprzez pracę wychowawczą nauczycieli i oddziaływanie metodyczne.

Teoria poznawcza i emocjonalna jako czynniki zachowań prospołecznych

Planując pracę wychowawczą dotyczącą zachowań prospołecznych dziecka należy brać pod uwagę: „zarówno charakterystykę rozwojową ontogenezy człowieka, jak i kontekst tworzony przez życie społeczne, współczesnego dziecka”¹⁴. Prowadzone jest wtedy oddziaływanie związane z aktywnością jednostek w postaci interakcji, które wyznaczają dynamikę jej funkcjonowania. Poznanie i wyjaśnienie sposobów kształtowania zachowania dzieci w przedszkolu wiąże się z koniecznością wniknięcia w rzeczywistość społeczną, którą tworzą nauczyciele.

W obszarze tym najważniejsza jest interpersonalna decentracja konstruktów zawierającego czynnik poznawczy, oparty na integracyjnym modelu poznawczym Lawrence’a Kohlberga. Na potrzeby tej pracy przyjęto konstrukcję poznawczą Kohlberga, dotyczącą zachowań prospołecznych: „Zwolennik rozwoju nie jest zainteresowany przyspieszaniem stadiów, lecz uniknięciem ich opóźnienia. Zarówno znacznie młodsze, jak i starsze dzieci w danym stadium (w porównaniu z normą wiekową dla tego stadium) słabiej reagują, lub są mniej zdolne do przyjmowania stymulacji do następnego wyższego stanu, niż dzieci w wieku odpowiadającym normie. Wyobrażenie »otwartego okresu« nie jest relewantne dla wieku, lecz jest ono indywidualne. Unikanie opóźnienia, jako cel wychowawczy, oznacza dawanie stymulacji w tych okresach, gdzie możliwość rozwoju jest nadal otwarta”¹⁵.

¹⁴ J. Sajdera, *Społeczny kontekst edukacji w okresie dzieciństwa*, „Horyzonty Wychowania” 2011, nr 10.

¹⁵ L. Kohlberg, R. Mayer, *Rozwój jako cel wychowania*, [w:] Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.) *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*, Wyd. Edytor, Warszawa 1993, s. 88-89.

Podstawą zachowań prospołecznych jest zdolność rozumowania sytuacji z punktu widzenia kogoś innego. Chodzi tu o przyjmowanie możliwości, które mają wiele perspektyw. Może dotyczyć to sfery: fizycznej, społecznej i emocjonalnej. Uwzględniając za Kohlbergiem obecność czynnika poznawczego w konstrukcie rozwoju moralnego, można spodziewać się zmiany poziomu zachowań na prospołeczne, pod wpływem działań programowych, zaplanowanych i przemyślanych. Poziom rozumienia moralnego dzieci mierzony jest odpowiedziami na prospołeczne dylematy, koreluje nieznacznie pozytywnie z ich zachowaniem. Gotowość prospołeczna dzieci dotycząca: współpracy, współdziałania, pomagania, dzielenia się, życzliwości, tolerancji dla innych, zależy również od ich społecznych i środowiskowych doświadczeń.

Cenna jest praca nauczyciela dzieci przedszkolnych, polegająca na wzmacnianiu pozytywnych zachowań. Wzmacnianie polegające na podkreślaniu i zauważaniu innych, nagradzanie i pochwała, mają wyraźny wpływ na zachowanie dzieci. Współdziałanie i współpraca z innymi dziećmi rozwijają przedszkolaka i pomagają mu odnaleźć swoją rolę w społeczeństwie. Wyniki przytaczanych wcześniej badań, dotyczących dzieci w wieku przedszkolnym, oraz wiedza teoretyczna na temat zachowań prospołecznych wiąże się z troską o innych, szczególnie z działaniami pomocowymi. Można przewidywać, że pod wpływem oddziaływań podjętych w ramach programu będzie możliwe zaobserwowanie zmian w reakcjach osób badanych, polegających na pomocy innym. Widok radości przeżywanej przez kogoś, komu się pomogło, lub empatyczne odczucie czyjejs ulgi w cierpieniu, mogą stanowić wzmocnienia pomocnych zachowań u dzieci.

Na podstawie badań można wywnioskować, że: „Dzieci w wieku przedszkolnym coraz lepiej rozumieją inne osoby i bardziej skomplikowane relacje społeczne, rozwijają umiejętność przyjmowania perspektywy drugiej osoby i potrafią się dzielić”¹⁶. Umiejętność dzielenia się z innymi warunkuje praca wychowawcza nauczyciela.

Z takim ujęciem zachowań prospołecznych wiąże się pojęcie „empatia”. W teorii rozwoju prospołecznego Martina M. Hoffmana empatia zajmuje centralne miejsce. Definiuje się ją w pięciu rodzajach sytuacji moralnych (moralnych dylematów), które odpowiadają większości prospołecznych zachowań moralnych:

„– jednostka jest niez zaangażowanym obserwatorem innej osoby odczuwającej cierpienie kwestia moralna zawarta jest w pytaniu: Czy pomagam, a jeśli nie, to jak się z tym czuję?, – jednostka jest sprawcą, który wyrządza, (lub zamierza wyrządzić) krzywdę drugiej osobie pytanie: Czy osoba ta powstrzymuje się od planowanego działania lub przynajmniej odczuwa potem wyrzuty sumienia?,

¹⁶ B. Arska-Karyłowska, *Kształtowanie zachowań prospołecznych u dzieci za pomocą modelowania*, Zakład Narodowy Ossolineum, Wrocław 1982.

- jednostka jest pozornym sprawcą, który mimo swojej niewinności uważa, że wyrządził komuś krzywdę,
- obecnych jest wiele osób wysuwających roszczenia moralne, spośród których jednostka musi dokonać wyboru, dylemat moralny: Komu pomogę i czy będę czuł się winny, że nie pomogłem innym?,
- dylemat społeczeństw zróżnicowanych kulturowo zawarty jest w pytaniu: Która zasada zwycięży: troska czy sprawiedliwość, oraz czy jednostka czuje się później winna z powodu tego, że naruszyła jedną z nich?¹⁷.

Wychowawca może nauczyć dzieci niewerbalnych aktów komunikacji i wpoić im, że ich niewłaściwe zachowanie wpływa na odczucia innych. Nauczyciel powinien też rozwijać empatię w grupie przedszkolnej poprzez umożliwianie dzieciom przeniesienia prospołecznych zachowań na całe grupy, np. biednych czy uciskanych. Wraz z rozwojem poznawczym dzieci coraz lepiej rozumieją, co czują inni. Okazywanie życzliwości leży u podstaw nawiązywania i kontynuowania relacji przyjaźni u dzieci. „Staje się to możliwe także dlatego, że w wieku przedszkolnym dziecko zdolne jest już do uogólniania swojego odniesienia do pojedynczej osoby, lub grupy osób, niezależnie od konkretnej sytuacji”¹⁸.

Program wychowawczo-profilaktyczny jako pomysł na eksperyment w badaniu zachowań prospołecznych dzieci

Badania dotyczące zachowań prospołecznych dzieci prowadzone będą przez nauczycieli przedszkoli publicznych. Planowane badania pokażą wpływ programu wychowawczo-profilaktycznego na zachowania dzieci, prowadzący do podjęcia gotowości prospołecznej. Badania prowadzone będą metodą eksperymentu, którą Jerzy Brzeziński definiuje następująco: „jako metoda, konfrontująca hipotezy (wyartykułowane w języku określonej teorii)”¹⁹. W tym przypadku eksperyment będzie polegał na wprowadzeniu opracowanego programu wychowawczo-profilaktycznego. Oddziaływania tego programu będą obserwowane na zajęciach, dokumentowanych za pomocą Ankiety Obserwacji oraz Testu Niedokończonych Historii. Oddziaływania wynikające z programu pozostają w związku przyczynowo-skutkowym z zachowaniem prospołecznym badanych dzieci.

Podjęte badania powinny spełnić trzy cele, które można wiązać z podstawowymi funkcjami pedagogiki dzieci i andragogiki nauczycieli. Mianowicie speł-

¹⁷ M.L. Hoffman, *Empatia i rozwój moralny*, tłum. O. Waśkiewicz, GWP, Gdańsk 2006, s. 15–16.

¹⁸ L. Wygotski, *Zabawa i jej rola w rozwoju psychicznym dziecka*, [w:] L. Wygotski (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, Zys i S-ka, Poznań 2002, s. 145.

¹⁹ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2004, s. 30–33.

²⁰ Ibidem.

niąją one rolę: deskryptywną, eksploracyjną i predyktywną²⁰. W tych badaniach przewiduje się kontrolę moderatorów, czyli czynników, które stymulują dziecko do zachowań prospołecznych. Istnieje więc szansa, że powstała w ten sposób wiedza pozwoli w trafny sposób planować pracę nauczyciela w warunkach przedszkolnych.

Osoby badane:

Ogółem w eksperymencie uczestniczy: 50 dzieci uczęszczających do przedszkola publicznego, do dwóch oddziałów przedszkolnych. Dzieci mają po sześć lat. Mieszkają na jednym osiedlu.

Cel i problemy badawcze:

Celem głównym badania będzie poznanie gotowości prospołecznej dzieci sześciolletnich, poprzez wprowadzenie programu wychowawczo-profilaktycznego pod tytułem: „Co robimy dla innych?”

Problemy badawcze: Na podstawie przyjętego modelu teoretyczno-badawczego oraz zakładanego planu badawczego można postawić następujące pytania badawcze/hipotezy:

Pytanie 1: W jakim stopniu dzieci, które objęte są działaniem programu wychowawczo-profilaktycznego, wykazują zachowania prospołeczne?

Pytanie 2: Czy program jest dobrze dobranym materiałem metodycznym do pracy z dziećmi?

Pytanie 3: Jaka jest zależność między demonstrowanym wzorem przez nauczyciela a występującym zachowaniem prospołecznym u dzieci?

Pytanie 4: Jak zmieni się struktura grupy w zakresie współpracy i współdziałania pod wpływem oddziaływań wychowawczo-profilaktycznych?

Pytanie 5: W jaki sposób intensywność oddziaływań wychowawczych o charakterze poznawczym wpływa na występowanie zachowań prospołecznych, dotyczących dzielenia się u dzieci 6-letnich?

Pytanie 6: W jaki sposób program wpłynie na zachowania dzieci 6-letnich w zakresie udzielania pomocy innym?

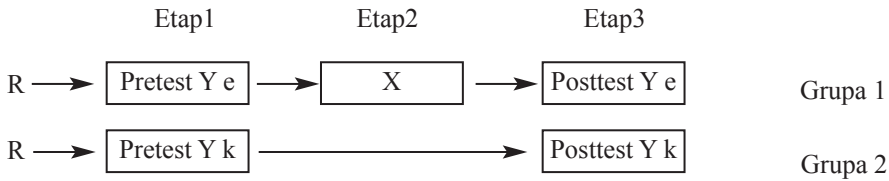
Pytanie 7: W jaki sposób należy rozwijać poczucie empatii u dzieci?

Pytanie 8: W jakim stopniu oddziaływania wychowawcze programu wpływają na poziom tolerancji u dzieci?

Następnie zostanie postawiona hipoteza, zbudowana na podstawie uznanej wiedzy naukowej.

Plan eksperymentu:

Plan eksperymentu przedstawiony jest w formie graficznej. Przewiduje trzy etapy: 1,2,3. Plan dwugrupowy z grupą eksperymentalną i kontrolną – z pretestem i posttestem zmiennej Y przeprowadzany w obu grupach.

Rysunek 1. Plan dwugrupowy z grupą eksperymentalną i grupą kontrolną – pretest i posttest w obu grupach, na podstawie Brzeziński rys. 3.2²¹.

Etap 1 badania:

Po losowym rozdzieleniu dzieci i nauczycieli do próby (co symbolizuje litera R umieszczona przed każdą grupą) grupa 1 – eksperymentalna i grupa 2 – kontrolna, zostanie dokonany pomiar początkowy – zmiennej zależnej Y. Zabieg eksperymentalny:

Czy zachowania prospołeczne występują w naturalnych sytuacjach i podczas zajęć?

Obserwacje uczestniczące, niedokończone historie –wartość 1 zmiennej.

Etap 2 badania:

Obie grupy zostaną potraktowane w sposób zróżnicowany.

Grupa eksperymentalna poddana zostanie oddziaływaniu eksperymentalnemu, to znaczy prowadzone zajęcia będą objęte programem „Co robimy dla innych?”, natomiast grupa kontrolna nie będzie poddana temu oddziaływaniu. Grupa kontrolna pozostawiona zostanie poza jakimkolwiek celowym oddziaływaniem, ukierunkowanym na wywołanie zmiennej.

Etap 3 badania:

Po ustaniu oddziaływania eksperymentalnego badanie przeprowadzone zostanie w obu grupach, na podstawie: obserwacji, ankiety dla nauczycieli i niedokończonych historii.

Kryteria, które potwierdzą hipotezy:

Potwierdzenie hipotezy o zależności liniowej Y do X, pod warunkiem $Pretest Y_e = Pretest Y_k$ porównanie grupy dane niezależne.

Zależność liniowa Y od X.

Y – zachowania prospołeczne, X – oddziaływania wychowawcze.

Założono jednorodność grup.

Dokonano porównania międzygrupowego i wewnątrzgrupowego.

²¹ J. Brzeziński, *Metodologia badań...*, 2012, s. 61.

Zmienne i ich pomiar:

Z racji występowania zachowań prospołecznych, które zawierają w sobie czynnik poznawczy, wyodrębniono następujące zmienne zależne:

1. Zmienne zależne:

Wzięte zostaną pod uwagę określone rodzaje zachowań prospołecznych jako zmienne: współpraca i współdziałanie, dzielenie się z innymi, pomaganie, życzliwość i tolerancja, aktywności dziecka podczas zabaw dowolnych i zajęcia zorganizowane.

2. Analiza programu na podstawie opinii nauczycieli wychowania przedszkolnego oraz wypowiedzi trzech ekspertów z zakresu wychowania przedszkolnego.

3. Skuteczność programu wychowawczo-edukacyjnego: „Co robimy dla innych”?

Czas pomiaru:

Kontrola zmiennych odbywać się będzie w trzech pomiarach.

– Przed wprowadzeniem programu (*pretest*) – 3 miesiące.

– Podczas przeprowadzenia zajęć (*posttest*) – 3 miesiące.

– Po przeprowadzeniu zajęć (*follow up*) – 3 miesiące.

Projekt powyższych badań będzie początkiem dalszych, systematycznych badań dotyczących programowania pracy nauczyciela, w zakresie zachowań prospołecznych u dzieci.

Zakończenie

Zachowania prospołeczne w kontekście pracy, która otwiera dziecko na innych, badane będą za pomocą eksperymentu, który nie był do tej pory przedmiotem prac naukowych. Nauczyciel w swojej pracy, polegającej na otwieraniu dziecka na innych, jest przewodnikiem w poznawaniu właściwych zachowań: oswojaniu i tłumaczeniu dziecku trudnej rzeczywistości, wspieraniu go w poczuciu własnej wartości.

Zgłębianie tego tematu wskaże, w jakich obszarach należy wzmocnić pracę czynnych nauczycieli oraz dokształcać i doskonalić przyszłych nauczycieli. Pomocze to również modelować zachowania dziecka, aby osiągnąć większe efekty w zakresie akulturacji, a tym samym przygotować je do przyszłego życia. Wyniki pracy mogą wytyczyć inne, nowe kierunki badań nad zachowaniem prospołecznym dzieci w wieku przedszkolnym. Przedstawiony w niniejszej pracy projekt eksperymentu będzie załącznikiem badań i pomoże przeprowadzić program wychowawczo-profilaktyczny. Zostanie przeanalizowane znaczenie efektu oddziaływań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciela, opartych na tym programie.

Bibliografia

- Arska-Karyłowska B., *Kształtowanie zachowań prospołecznych u dzieci za pomocą modelowania*, Zakład Narodowy Ossolineum, Wrocław 1982.
- Bauman Z., *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1994.
- Borowska T., *Pedagogia ograniczeń ludzkiej egzystencji*, Wyd. IBE, Warszawa 2003.
- Brzeziński, J., *Metodologia badań psychologicznych*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2004; 2012.
- Clarce D., *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, GWP, Gdańsk 2015.
- Gidens, A., *Życie w społeczeństwie post tradycyjnym*, [w:] U. Beck, A. Giddens, S. Lash (red.), *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2009.
- Gromkowska-Melosik A., Szymański M.J., *Edukacja i nierówność trajektorie sukcesu i marginalizacji*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 2014.
- Hoffman L.M., *Empatia i rozwój moralny*, tłum. O. Waśkiewicz, GWP, Gdańsk 2006.
- Jakubowska I., *Rozwój moralny dziecka według teorii L. Kohlberga*, [w:] K. Kiciński (red.), *Socjologia moralności*, PWN, Warszawa 1984.
- Kohlberg L., Mayer R., *Rozwój jako cel wychowania*, [w:] Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.) *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*, Wyd. Edytor, Warszawa 1993.
- Łukasik J., *Poznać siebie i dbać o rozwój w drodze do sukcesu*, WAW, Kraków 2016.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Impuls, Warszawa 1998.
- Potocka-Hoser A., *Wyznaczniki postawy altruistycznej: badania nad zachowaniami prospołecznymi*, PWN, Warszawa 1971.
- Radzewicz-Winnicki A., *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Reykowski J., *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowości*, PWN, Warszawa 1986.
- Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1976.
- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2002.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Wyd. nowe, poszerzone, Znak, Kraków 2012.
- Szuster-Kowalewicz A., *Orientacje prospołeczne a preferowane wartości w kategoryzacji Shaloma Schwartza*, [w:] M. Lewicka, J. Grzelak (red.), *Jednostka i społeczeństwo. Podejście psychologiczne*, GWP, Gdańsk 2002.
- Szymański M.J., *Socjologia edukacji*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2014.
- Wygotski L., *Zabawa i jej rola w rozwoju psychicznym dziecka*, [w:] L. Wygotski (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, Zysk i S-ka, Poznań 2002.

Streszczenie

Celem tego artykułu jest pokazanie pracy wychowawczo-profilaktycznej nauczyciela przedszkola, który poprzez swoją pracę ma kształtować gotowość prospołeczną dzieci. W sposób szczególny akcentowany jest tu plan badań eksperymentalnych, wynikający z obserwacji zawodowej autora oraz ze znajomości literatury przedmiotu. W artykule pokazano istotę zachowań prospołecznych dzieci na przestrzeni życia społecznego i we współczesnej rzeczywistości. Ważnym punktem prezentowanej pracy jest refleksja nad gotowością prospołeczną dzieci jako panaceum na kryzys wartości. Rozpatrywany temat i badania prowadzone w tym kierunku mają istotne znaczenie zarówno dla teorii, jak i praktyki w pracy nauczyciela przedszkola.

Pro-social behaviour in the context of work that opens the child to others

Summary

The aim of this article is to show the educational and preventive work of the kindergarten teacher, who through this work is to shape the pro-social readiness of children. In particular, the plan of experimental research, resulting from the professional observation of the author, and the literature of the subject are emphasized here. The article shows the essence of pro-social behaviour of children, in the space of social life and in the contemporary reality. An important point of the presented work is the reflection on the pro-social readiness of children as a panacea for the crisis of values. The discussed subject and research conducted in this direction are of great importance for both theory and practice in the work of the kindergarten teacher.